

PRIZIV SAVJESTI U HUMANOJ REPRODUKCIJI

Mirjana Radan

Fakultet filozofije i religijskih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
mirjana.radan@gmail.com

UDK: 613.88:174
<https://doi.org/10.34075/cs.58.2.2>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 12/2022.

Sažetak

Humana reprodukcija obuhvaća široko područje spolnosti i života, koje se odnosi na pojedinca, brak, obitelj te užu i širu zajednicu u kojoj čovjek živi. Priziv savjesti znači odbijanje propisivanja i primjene neodgovarajućeg moralno upitnoga sredstva za odgovarajuću reproduktivnu situaciju. To je odbijanje štetnog djelovanja zbog dubokog osobnog uvjerenja na razini savjesti da bi se određenim postupkom, ako bi se htio i primijenio u danim okolnostima, oštetio, onemogućio i uništio reproduktivni život, zdravlje i dostojanstvo ljudi. Ovdje se razmatra njegov opseg primjene uz naravno i vrhunaravno utemeljenje. Osnova priziva savjesti u humanoj reprodukciji čine znanstvene i stručne činjenice iz kojih je jasno shvatljivo kako ljudski život započinje začecem. Prikazani su raznoliki oblici priziva savjesti te mogući razlozi njegove neupotrebe.

Ključne riječi: priziv savjesti, humana reprodukcija, zametak, namjerni pobačaj, umjetna oplodnja

UVOD

Priziv savjesti u humanoj reprodukciji označava odbijanje određenih postupaka vezanih za ljudsku reprodukciju zbog dubokog osobnog uvjerenja da predloženi ili naloženi čin, zahvat, djelovanje nije u skladu s etičkim, moralnim i stručnim vrijednostima. To je odbijanje štetnog¹ djelovanja zbog dubokog osobnog uvjerenja na razini savjesti da bi se određenim postupkom, ako bi se htio i primijenio u danim okolnostima, narušio, oštetio, onemogućio i uništio reproduktivni život, zdravlje² i dostojanstvo ljudi.

¹ Usp. Toma Akvinski, *Summa theologiae* I, q. 79, a. 13; ISTI, *De Ver.*, q. 17, a. 1.

² Porter, S., 52,000 more primary care physicians needed by 2025: Trifecta of circumstances drives shortage, News document, *American Academy of Family Physicians*, 2012., <https://www.aafp.org/news/practice-profession-al-issue/s/20121114-work-for-cenee-ds.html>. (posjećeno 9. 12. 2022.).

Savjest³ je orijentir, smjerokaz osobe, Božji glas koji progovara u našim dubinama⁴. Ne može se potkupiti, ušutkati, uništiti. Može se pokušati maskirati, ucijeniti. Međutim, savjest uvijek progovara na ovaj ili onaj način. Pokušamo li ugušiti savjest, privremeno će to možda izgledati kao moguće, ali ona je, slikovito rečeno, nestlačiva poput tekućine i ne može se istjerati iz ljudskog bića. Rezultat takvih pokušaja mogu biti aberantna ponašanja, abuzus alkohola, droge, razne druge ovisnosti, grizodušje, tjeskoba, bolesti, devijantna ponašanja... .

Humana reprodukcija obuhvaća široko područje spolnosti i života koje se odnosi na: pojedinca, brak, obitelj te užu i širu zajednicu u kojoj čovjek živi. Odnosi se na muškarce, žene, djecu, zdravstvene djelatnike, liječnike⁵, medicinske sestre, primalje, tehničare, anesteziologe, ljekarnike, znanstvenike, profesore, odgajatelje, obitelji prijatelje, čak poznanike te ljude koji oblikuju javno mnijenje i medije. Zahvaća sve ljude, stavljajući u središte ne samo samosvijest i spolnost koja prožima razinu tijela, duše i duha, nego i međusobnu komunikaciju, razumijevanje i interakciju muškarca i žene sukladno dobi, spolu, staležu, fazama ljudskog razvoja i donošenja neuvjetovanih životno važnih odluka. Obuhvaća misao, riječ, stav, postupak, činjenje, sudjelovanje, nagovaranje, uskraćivanje točne informacije, zaplašivanje, davanje netočnih informacija zbog manjka iskustva i manjka vjere u dobar ishod. Odnosi se na sve ljudsko djelovanje i/ili nedjelovanje u medicini i zdravstvenom odgoju koje se može dovesti u vezu sa spolnošću i reprodukcijom. Aktivira se kada postoji jasna prijetnja, ugroza dostojanstva prenošenja ljudskog života ili kad je traženi čin usmjeren protiv samog ljudskog života, tako da izaziva remećenje razvoja ljudske osobe, bolest i smrt.

1. PODRUČJE KOJE PRIZIV SAVJESTI OBUHVAĆA U HUMANOJ REPRODUKCIJI?

Priziv savjesti obuhvaća odbijanje propisivanja i primjene neodgovarajućeg moralno upitnoga⁶ sredstva za odgovarajuću, reproduktivnu situaciju: spirala, (unutarmaternalni uložak, *intrauterine*

³ Ivan Fuček, *Osoba - savjest*, Verbum, Split, 2006.

⁴ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon*, I, Zagreb, 1973., 161.

⁵ John, Wyatte, *Doctor' s conscience*, Christian Medical Fellowship, 2009., 39.

⁶ Usp. K. A. Gafoor, *Human Rights: Right to life*, *Rajagiri Journal of Social Development*, 1 (2010) 2, 45-46.

device, IUD); kontracepcijske tablete; pilula „dan poslije”⁷; savjet ili savjetovanje da se nešto loše učini vezano za život i zdravlje ljudi; namjerni pobačaj (*abortus artificialis*)⁸, selektivno uklanjanje zame-taka (*reductio embrionalis*), kod suviška (*surplus*)⁹ zametaka tijekom postupaka metoda pomognute oplodnje (MPO)¹⁰, poput umjetne oplodnje u laboratoriju (*in vitro fertilisatio*, IVF)¹¹; bacanje zameta-ka u kanalizaciju nakon što više nitko za njih ne pita; pokusi na zametcima, uzimanje embrionalnih matičnih stanica...).

Važno je uočiti relativiziranje života izazivanjem namjernih smrti u umjetnoj oplodnji s obzirom na to da se očekuje velik gubitak¹² zametaka. Slikovit primjer je tvrdnja kako u prometu puno ljudi nehотиčno stradava, slično kao što i u prirodnom zanošenju propada puno zametaka (subklinički pobačaji, ektopične trudnoće te rani i kasni spontani pobačaji. Činjenica je osnovnog morala te zdravorazumnog spoznavanja i ponašanja kako neželjene događaje, kao što su prometne nesreće, usprkos njihovu mogućem i stvarnom nastajanju, ipak ne smijemo namjerno¹³ izazivati.

Priziv savjesti odnosi se i na relativiziranje roditeljstva i pore-mećaja arborizacije obiteljskog stabla kod zamjenskoga majčinstva (ZM)¹⁴, koje predstavlja najsloženiji medicinski, socijalni i pravni oblik ljudskog zanošenja. Ovaj proces nastajanja djeteta događa se korištenjem metoda pomognute oplodnje. Činjenica je da dijete tijekom procesa ZM-a može imati čak pet roditelja. Nevjerojatno je, ali istinito kako tako proizvedeno dijete u istoj osobi može imati baku i

⁷ Benedikt XVI., *Discorso al Convegno Internazionale dei farmacisti cattolici*. Dostupno na: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2007/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20071029_catholic-pharmacists.html (9. 12. 2022.).

⁸ Usp. M. Rhonheimer, *Ethics of Procreation and the Defense of Human Life: Contraception, Artificial Fertilization, and Abortion*, Washington D. C., 2010., 22.

⁹ Usp. N. M. Ford, *The prenatal person: ethics from conception to birth*, Oxford, Malden, MA, 2002., 156-168.

¹⁰ Usp. D. Sakkas, *In-vitro Reproductive Technologies*, u: E. Seli, (ur.), *Infertility*, Chichester, 2011., 127-134.

¹¹ Usp. Velimir Šimunić, *Izvantjelesna oplodnja - in vitro fertilizacija*, u: Velimir Šimunić, *et al.*, *Reprodukcijska endokrinologija i neplodnost, Medicinski pomognuta oplodnja, IVF*, Zagreb, 2012., 485-487.

¹² Usp. M. Kasum, *Adjuvantno liječenje uz IVF*, u: Velimir Šimunić, *et al.*, *Reprodukcijska endokrinologija i neplodnost, Medicinski pomognuta oplodnja, IVF*, Zagreb, 2012., 553.

¹³ Usp. Velimir Valjan, *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2004.

¹⁴ Usp. C. Fabre, *Surrogacy*, u: H. LaFollette (ur.), *International Encyclopedia of Ethics*, Malden, MA, 2013., 5086-5092.

majku, sestru i majku, tetu i majku, što u konačnici označava slom normalne obitelji.

Priziv savjesti obuhvaća otklone vezane za dostojanstvo prenošenja ljudskog života. Umjetna oplodnja primjerice zamjenjuje bračni čin izvođenjem začeca u laboratoriju (IVF), čak i kod jednostavnog slučaja (*intracitoplasmic sperm injection*, ICSI)¹⁵, tj. kada nema žrtvovanja ljudskih zametaka, s obzirom na to da se koriste pojedinačne spolne stanice, bez proizvodnje viška zametaka.

Priziv savjesti prepoznaje napad na dostojanstvo prenošenja ljudskog života; događa se razdvajanjem spolnosti i otvorenosti rađanju (prokreaciji) uz nakanu i primjenu različitih vrsta kontracepcije. Osobito je upitno sakaćenje ljudskog tijela sterilizacijom, vazektomijom, nepotrebnim histerektomijama i adneksotomijama, ako su se mogli primijeniti drugi oblici učinkovitog, a poštenijeg načina liječenja različitih bolesti (ciste, miomi...).

Zanimljivo je stvaranje „djece s onu stranu” oplodnjom žena sjenom njihovih već umrlih muževa na zahtjev pokojnikove supruge ili oplodnjom unajmljenih žena na zahtjev pokojnikove majke. U pitanju su teške životne situacije koje ne smiju kao posljedicu imati nerazumne, očajničke odluke i postupke. Ožalošćene osobe (udovica, majka umrloga člana obitelji), budući da ne mogu prežaliti gubitak (supruga, sina), a kako bi zatomile bol, održale uspomenu na preminulu voljenu osobu, pošto-poto žele proizvesti sina, odnosno unuka. Tako postmortalno¹⁶ nastaju djeca nakon smrti svojih očeva, nazvana „djeca s onu stranu”.

Kada su u pitanju djeca u reprodukciji, među ostalim, priziv savjesti se aktivira protivljenjem neobičnim, bizarnim, etički vrlo upitnim poslovnim projektima. Tako se uz pomoć ZM-a planira proizvodnja brojne djece, tj. jeftine radne snage, koju naručitelj trudnoće kasnije uključuje u proces proizvodnje i zarade u vlastitoj tvornici.

Slično se događa kada se uvjetuju sposobne zaposlenice¹⁷ na radnome mjestu da svoje majčinstvo razriješe uz pomoć surogatstva. Za poslodavca je povoljnije pokrivanje troškova vezanih uz ZM, u odnosu na troškove roditeljnog, koje bi morao isplaćivati za zapo-

¹⁵ Usp. Renato Bauman, Obrada i terapija neplodnosti, *Medicina Fluminensis*, 45 (2009) 4, 302.

¹⁶ Usp. Velimir Šimunić, Medicinski pomognuta oplodnja, u: Velimir Šimunić *et al.*, *Reprodukcijaska endokrinologija i neplodnost*, Medicinski pomognuta oplodnja, IVF, Zagreb, 2012., 473.

¹⁷ Usp. Mirjana Radan, *Zamjensko majčinstvo. Bioetička prosudba*, Donum vitae, Zagreb, 2018., 29.

slenicu tijekom njezinog opravdanog izbjivanja iz tvrtke (moguće bolovanje radi određenih poteškoća u trudnoći, porođajni dopust i produljeni dopust kod rođenja većeg broja djece...).

Priziv savjesti se aktivira kod ugroze prava¹⁸ nejakih, malodobnih, nemoćnih, koji još nisu u stanju izreći ili zastupati vlastita, čak osnovna¹⁹ prava koja im po nekoliko osnova pripadaju. Biološka je činjenica kako je svako dijete po broju i vrsti kromosoma ravnopravni pripadnik iste ljudske vrste. Ta osoba treba imati jednaka prava kao i svako drugo ljudsko biće koja mu po samoj njegovoj prirodi (naravi)²⁰ i postojanju pripadaju²¹, a koja mu drugi ljudi ne mogu oduzeti, pa čak ni pojedinac sam sebi. Djeca zbog malodobnosti (obrezivanje /cirkumcizija/ novorođenčadi)²² i nesvjesnosti događanja, otežano i necjelovito shvaćaju svoja životna pitanja, o kojima umjesto njih raspravljaju i odlučuju odrasli (roditelji, staratelji...). Rezultat takvih rasprava, često se odnosi i na donošenje više ili manje povoljnih zakona koji mogu bitno utjecati na tjelesno i duševno zdravlje, te tijek života i budućnost djece. S obzirom na to da djeca još ne mogu odgovorno, samostalno i svojevoljno odlučivati o svojoj zemaljskoj sudbini, odrasli dobronamjerno zastupaju njihova prava sintagmom: „Što je u najboljem interesu djeteta?”

Priziv savjesti protivi se narušavanju osjetljivog odnosa, nazvanog „dijada majka dijete” tijekom nasilnog²³ oduzimanja djeteta od žene koja ga je nosila i rodila. Zbog prethodno potpisanog ugovora o surogatstvu i pravnih posljedica, zamjenska majka se obvezuje da će neposredno po porodu predati dijete naručiteljima.

Priziv savjesti obuhvaća i pitanja operacijskih zahvata u sklopu promijene spola. Reagira kod nehomogenih, neprirodnih, necjelovitih zahtjeva za posvajanjem, gdje dijete ima jednog roditelja viška (istospolni parovi), ili manjka (samohrane majke). Krvne veze donekle štite djecu od spolnih zlostavljača u prirodnoj obitelji. Međutim, kada se kombiniranjem članova umjetno stvorenih zajednica nalik

¹⁸ Usp. C. R. Kaczor, *Ethics of abortion: women's rights, human life, and the question of justice*, New York, 2011., 91-121.

¹⁹ Usp. A. Etzioni, Life: The Most Basic Right, *Journal of Human Rights*, 9 (2010), 9, 100.

²⁰ Usp. M. J. Cherry, Social Justice, Charity and Tax Evasion: A Critical Inquiry, u: C. Tollefsen, (ur.), *Bioethics with Liberty and Justice*, Dordrecht, 2011., 185-199.

²¹ Usp. M. Biškup, *Ljudska prava, povijesno-teološki osvrt*, Zagreb, 2010., 14-17.

²² Morris, B. J., Kennedy, S. E., Wodak, A. D., Mindel, A., Golovsky, D., Schrieber, L., et al., Early infant male circumcision: Systematic review, risk-benefit analysis, and progress in policy, *World Journal of Clinical Pediatrics*, 6 (2017.)1, 89-102.

²³ Usp. Mirjana Radan, *Zamjensko majčinstvo. Bioetička prosudba*, Donum vitae, Zagreb, 2018., 34.

na obitelj, uvedu stranci koji nemaju nikakvu gensku povezanost s djetetom, povećava se i rizik od zlostavljanja djece (djeca smještena u domovima uz slab nadzor, slučajevi pedofilije). Priziv savjesti protivi se i društveno opasnim postupcima kao što su kriminalne radnje (trgovina djecom ili njihovim organima); protivi se MPO postupcima vezanima za koliziju prava interesa (davatelj spolnih stanica želi anonimnost postupka, a dijete želi znati svoje podrijetlo), manjkavom²⁴ vođenju dokumentacije (manjak zabilješki, transparentnosti takvih postupaka) i mogućnost nastajanja incesta.

Priziv savjesti aktivira se kod mogućih propusta i odluka o neoživljavanju bilo kojeg čovjeka, osobito djeteta (vitalno ugrožena djeca neposredno po porođaju); mogućnost nastajanja velikih oštećenja, posljedične muke za obitelj, troškovi za zdravstveni sustavi i cijelo društvo (ljudi na aparatima, djeca na aparatima); osobito onda kad se u suvremenom svijetu u pojedinim državama pojavljuju ideje o eutanaziji bolesnih, poremećenih, psihičkih bolesnika. Prema kojim parametrima se donose takve teške odluke (neoživljavati, neliječiti)? Tko ih uopće i smije donositi (obitelj, djetetovi roditelji, liječnici, struka, bioetička povjerenstva...). Osnovna moralna i bioetička pitanja koja osvjetljavaju jednakost, pravdu i pravo u međuljudskim odnosima glase: Tko je vlasnik čovjeka? Je li dijete čovjek? Je li dijete pacijent? Tko je vlasnik djeteta?

Priziv savjesti u svojem je korijenu temeljito i nelogično posebno ugrožen i doveden u pitanje kada se radi o upućivanju pacijenta/pacijentice drugome²⁵ kolegi iz iste ustanove ili u drugu ustanovu kako bi umjesto nekog kolege učinili određeni nemoralni, a zahtijevani čin. Postavlja se važno i nužno pitanje: Postoji li uopće priziv savjesti? Zdravstveni djelatnik smatra neprihvatljivim i nemoralnim one čine u medicini koji su sami u sebi protivni postojećim znanstvenim i stručnim činjenicama, koji su neprihvatljivi zdravom razumu. Prozvani liječnik zbog toga određeno djelo (namjerni pobačaj) smatra ozbiljnim napadom na moral, na vlastitu savjest i odbija trudnicu poslati drugom kolegi ginekologu. Slikovito rečeno, otrov koji sam ne može i ne želi ispiti, odbija poslati drugom kolegi da ga ispije umjesto njega.²⁶

²⁴ Usp. Mirjana Radan, *Metode pomognute oplodnje (MPO) - Etička prosdba*, Doktorski rad, Hrvatski studiji, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013., 125.

²⁵ Usp. Harter, Thomas D., *Why Tolerate Conscientious Objections in Medicine*, HEC Forum, 2019, <https://doi.org/10.1007/s10730-019-09381-9>.

²⁶ Usp. Mirjana Radan, *Priziv savjesti u medicini*, u: Zbornik radova prigodom 75. rođendana msgr. prof. dr. sc. Valentina Pozaića, umirovljenog pomoćnog biskupa

Ako bi se takvo pravo i zahtjev, odnosno ucjena i prisila uvele u zdravstvene ustanove, gušilo bi se i uništavalo postojanje institucije priziva savjesti, što u temeljima uništava slobodu pojedinca, pravo življenja po vlastitoj savjesti.

2. NARAVNO UTEMELJENJE PRIZIVA SAVJESTI U HUMANOMJ REPRODUKCIJI

Priziv savjesti u humanoj reprodukciji temelji se na naravnim i vrhunarnavnim datostima i instrumentima spoznaje.

Naravne datosti obuhvaćaju sve ono što nam naravnim putem omogućuje upoznati, spoznati, prepoznati stvarnost: znanstvene i stručne činjenice (status ljudskog zametka), tehnička pomagala u medicini (medicina i tehnika), iskustvo (slično opetovano uočeno), osnovna pravednost (pravna logika), upotreba zdravog razuma (uočavanje, povezivanje, zaključivanje) te nadasve poštenje (priznavanje činjenica).

Znanstvena je činjenica da ljudski život započinje začecem, singamijom, spajanjem jedne muške i jedne ženske spolne stanice. Zbog prirode, vrste i broja kromosoma razvidno je kako se radi o novom organizmu koji pripada ljudskoj vrsti, potpuno različitom od očevog ili majčinog organizma. Od početka ljudskog razvoja na razini tijela, duše i duha riječ je o nedjeljivim sastavnicama koje se međusobno prožimaju tvoreći novu cjelinu, ljudsku osobu. Znanost kaže da se čovjek razvija jedinstveno (unitivno), usklađeno (koordinirano), postupno (sukcesivno) i neprestano (kontinuirano), dokazano kao jedinstven organizam. Već na svom jednostaničnom stadiju razvoja (zigota) ima sve, cjelovit broj ljudskih hormona (46, XY kao muška osoba ili 47, XX kao ženska osoba). Znanstveno, ako tada nema sve što ga čini čovjekom, kada je na jednostaničnoj fazi razvoja, neće imati ni kao odrasla osoba.²⁷

Biološki i embriološki promatrano organski sustavi se ne razvijaju razbacano, nego povezano i usklađeno, u okviru jedne jedinstvene i originalne cjeline. Ljudsko biće se sa svim svojim organskim sustavima treba razvijati dobro, temeljito, postupno. Tako dosegnuta razina njegova razvoja služi kao temelj za nastavak sljede-

Zagrebačke nadbiskupije, Život biraj, Elige vitam, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2020., 183-184.

²⁷ Usp. Mirjana Radan, Čovjek u razvojnom stadiju zametka, *Obnovljeni život*, 71 (2016.) 4, 429-562.

će faze. Čovjek jednom začet razvija se do kraja, neprekinuto, ako ga ne zaustavi neka bolest (spontani pobačaj) ili namjerno izazvana smrt (namjerni pobačaj). Ljudski organizam od samog začeca je autonoman organizam, vlastitog identiteta, organizam za sebe. Ima svoje organske sustave (kardiovaskularni, respiratorni, neurološki, imunološki, urološki, dermatološki, lokomotorni, spolni...). Fetus ima vlastiti otisak prsta, ritam disanja i frekvenciju rada srca, posve različit od majčinog. Može biti različitog spola i krvne grupe u odnosu na majku.

Majka katkada svojata dijete, da je ono dio njezinoga tijela i da je ona njegov vlasnik jer dijete bez nje ne bi moglo preživjeti u zatvorenom sustavu majčine utrobe s obzirom na to da uz pomoć pupkovine dobiva hranu, kisik i sve drugo što mu je potrebno za život.

Činjenica jest da je majka važna za dijete kao izvor svega onoga što mu je potrebno za rast i razvoj. Ono bez tih elemenata i njihova dotoka krvlju ne bi moglo preživjeti, baš kao što i njegova majka, sada već u odrasloj dobi, ne bi mogla živjeti bez svojih dotoka hrane i pića. Dijete nije dio majke, nije njezino vlasništvo i ona njime ne može upravljati. U maternici svoje majke nalazi se u pravo vrijeme, na pravi način, na pravome mjestu (biološki predviđenom za njegov rast i razvoj) i s pravom. Dijete je, dakle, privremeno smješteno u majci samo jedan dio svog ukupnog bivanja provedenog na Zemlji kao prolaznik i hodočasnik na putu života. Isto tako, i njegova je majka bila smještena u tijelu svoje majke, razvila se i rodila, prošla kroz biološku majku. Očito djetetova baka nije bila vlasnica svoje kćeri, nego samo dobar domaćin novom ljudskom biću. Važno je uočiti postojanje novog entiteta, novog čovjeka i razlikovati osobu od okolinskih izvora hrane i pića i svih drugih pomagala važnih za održanje jednog vlastitog, autentičnog, originalnog ljudskog života.²⁸

Prema trenutno važećem zakonu, čovjek starosti do 10 tjedana unutar materničnog života nije ljudsko biće i može ga se ukloniti bez kazni, bez sankcija. Međutim, kad se dogodi neko vremensko razgraničenje, primjerice kada otkuca ponoć i započne novi dan, dijete je starije za jedan dan (10 tjedana i jedan dan), pa ga se više ne smije uništiti. Postavlja se pitanje posve logično i zdravo razumno: Što je kod ljudskog bića drugačije (gledano kemijski, biokemijski, embriološki, medicinski, filozofski) na razvojnom stadiju od 10 tjedana u odnosu na 10 tjedana i jedan dan njegova života?; zašto prije ponoći nije čovjek, a poslije kad otkuca ponoć, kad na ovom

²⁸ Usp. Mirjana Radan, *Metode pomognute oplodnje (MPO) - Etička prosdba*, Doktorski rad, Hrvatski studiji, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013., 54-55.

razvojnem stadiju prijeđe u novi dan, te je star 10 tjedana i jedan dan, odjedanput postaje pripadnik ljudske vrste, postaje čovjek?; kako to da ga Zakon tek od tada priznaje i štiti kao ljudsko biće i posljedično zabranjuje njegovo uništenje?²⁹

Prostorno određenje nije dokaz o tome je li čovjek s obzirom na prostor u kojem se nalazi (jedna soba, druga soba, u majci, u inkubatoru, u dječjem krevetiću) ljudsko biće ili nije. Kada se događa porod djeteta prije navršenih 40 tjedana trudnoće, primjerice s 23, 26, 28 ili 30 tjedana trudnoće, ono je i tada čovjek, samo smješten u inkubatoru.

Kako bismo nadopunili i učvrstili našu spoznaju, koristimo razne „očne proteze“, različita tehnička pomagala (mikroskop za mikrosvijet, teleskop za makrosvijet, infracrvena kamera za promatranje tijela u noći, te ultrazvučni aparat /UZV/, rendgen /RTG/, magnetska rezonanca /MR/ i kompjutorizirana tomografija /CT/ za prikaz organa unutar tijela).

Prije više godina u medijima smo s nevjericom slušali tvrdnju priznatog hrvatskog liječnika, tadašnjeg ministra zdravstva (Ostojić)³⁰, da čovjek postaje čovjek tek kada se rodi. Ta je izjava izazvala nemale i burne rasprave u javnosti, osobito kod zdravstvenih djelatnika koji dnevno uz pomoć UZV aparata promatraju ljudsko biće u raznim stadijima njegova razvoja prije rođenja, uočljivo već od četvrtog tjedna unutar materničnog razvoja. Ultrazvučni aparat osobito je od velike pomoći ginekolozima i opstetričarima koji uz njegovu pomoć dokazuju postoji li uopće novi život u tijelu žene i kakvog je oblika. Ultrazvuk omogućuje uvid u djetetov razvoj u majci, razvija li se plod u očekivanom zdravom smjeru (prirast tjelesne težine, protoci, Color Doppler, opskrbljenost djetetova tijela kisikom). Neizostavna je pomoć pri donošenju zaključka kada je potrebno dovršiti trudnoću i pristupiti porodu što vitalnijeg, što zdravijeg djeteta.

Ako ne bi bilo moguće znanstveno i stručno shvatiti kada započinje ljudski život i kada čovjek postaje³¹ čovjek, u pomoć pritječe iskustvo (empirijski dokaz). Od jedne vrste bića na zemlji, po iskustvu znamo, razvija se samo jedna, i to ta određena vrsta. Iskustvo življenja na ovom planetu tvrdi da primjerice od psa nastaje pas, od

²⁹ Usp. *Isto*, 53-54.

³⁰ Usp. <https://www.bitno.net/vijesti/hrvatska/prema-spoznajama-21-stoljeca-ljudski-zivot-moze-poceti-i-prvim-placem/>/6. 1. 2012./.

³¹ Usp. A. W. Müller, *The Concept of Person in Bioethics*, u: S. Napier, (ur.), *Persons, Moral Worth, and Embryos: a critical analysis of pro-choice arguments*, Dordrecht, New York, 2011, 89-90.

mačke mačka, od zeca zec, a od čovjeka nastaje samo čovjek i ništa drugo. Spontanog prijelaza među vrstama nema.

Pitanje zdrave pravne logike jest: S kojim pravom mi koji smo već živi i uživamo ovaj život raspravljamo o tome hoće li netko drugi uopće započeti živjeti (kontracepcija, razne metode sprječavanja začeća) ili nastaviti živjeti već započeti život (pobačaj, embrionalni selektivni fetocid, pilula dan poslije, spirala), i kako će nastaviti živjeti (zamrzavanje zametaka, u hladnjacima na 196° C tekućeg dušika /N/, promjena spola)? A to se sve kad je u pitanju priziv savjesti u humanoj reprodukciji odnosi na drugog čovjeka, pripadnika iste ljudske vrste, biološki nama jednakoga po broju i vrsti kromosoma.

Priziv savjesti često se aktivira u raznim reproduktivnim situacijama izazvanima kolizijom prava³², tj. osobnih, zajedničkih, poslovnih, ekonomskih, socijalnih, eugeničkih, političkih, zakonodavnih i drugih interesa (pravo davatelja spolnih stanica na anonimnost i pravo djeteta da sazna svoje biološko podrijetlo).

3. VRHUNARAVNO UTEMELJENJE PRIZIVA SAVJESTI U HUMANOJ REPRODUKCIJI

Osnovna su pitanja koja zanimaju ili bi trebala zanimati svako razumno ljudsko biće, a po iskustvu znamo da neka od navedenih pitanja i djeca postavljaju: Otkuda dolazim? Tko me je stvorio? Koje je moje podrijetlo? Tko su moji roditelji? Moj otac? Moja majka? Kakvi su moji korijeni? Obiteljsko stablo? Povijest moje obitelji? Zašto živim? Koja je svrha moga postojanja? Kamo idem?

Kada razmatramo o statusu i/ili mogućnostima nečega ili nekoga, ne možemo kvalitetno i cjelovito raspravljati i odlučivati bez poznavanja autora, vlasnika, posjednika predmetnoga dobra. Kada je u pitanju čovjek, to je tek imperativ. Zanima nas izvor, ideja i izvedba ljudskog bića. Tko ga je u konačnici zamislio, osmislio³³, želio, iz ništavila pozvao u postojanje? Otkuda mu trojstvena³⁴ cjelovita građa od sastavnica koje se međusobno nedjeljivo prožimaju (duh, duša, tijelo), čineći originalnu cjelinu, ljudsku osobu? Tko je čovjekov autor? Taj jedini može biti i njegov pravi vlasnik.

³² Ivan Pavao II., *Evangelium vitae - Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Zagreb, 2003. (= EV), br. 70.

³³ Kongregacija za nauk vjere, *Dignitas personae - Dostojanstvo života Naputak o nekim bioetičkim pitanjima*, Zagreb, 2009., br. 7.

³⁴ Usp. Bernard Häring, *Liberi e fedeli in Cristo*, I, Roma, 1979., 281.

Neka filozofija³⁵, teologija, ontologija, antropologija nastave odvojeno i udruženo davati odgovore na postavljena pitanja. Psalm 139, primjerice, uvelike zadovoljava potrebe zainteresirana tražitelja, nadilazeći svaki pokušaj odgovora na postavljena pitanja: *Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti, otkan u dubini zemlje.*³⁶

Zbog duhovne, besmrtnne, neprolazne svoje sastavnice čovjek jednom začet u prvom dijelu svoga zemaljskog bivanja, nastavlja besmrtan, vječni život.

Stoga glavni zakonodavac, arbitar, sudac ljudskog bića i može biti samo Bog. Kreator³⁷ koji ga je stvorio, dao mu slobodu³⁸, nije ga deistički ostavio, nego ga je nakon pada otkupio, obnovio, spasio.

Utkao je neizbrisiv orijentir³⁹ u njegovo biće, glas savjesti i nepromjenjive principe⁴⁰ djelovanja (Božje zapovijedi) koje prožimaju vječni, naravni, očekivano i civilni zakon⁴¹.

Peta Božja zapovijed, šesta, sedma, osma i deveta nezaobilazne su kada je u pitanju cjeloviti pristup razmatranja priziva savjesti u humanoj reprodukciji. Predstavljaju najkraći orijentir moralnosti i dozvoljenosti ljudskih čina⁴² i izravan odgovor na pitanje: Smije li medicina sve što može?

Peta zapovijed („Ne ubij!“), predstavlja stav prema pobačaju, piluli dan poslije, žrtvovanju zametaka kod njihovog suviška, upotrebi zamrznutih zametaka u pokusima, za dobivanje matičnih stanica, odnosno rezervnih dijelova za popravak drugih ljudi, korištenje ljudskih zametaka u kozmetici i konačno njihovo bacanje kao biološkog otpada, ako prestaje daljnja pohrana ljudskih zametaka u hladnjacima svijeta.

³⁵ Immanuel Kant, *Utemeljenje metafizike čudoreda*, Zagreb, 2016., 171-172.

³⁶ Usp. Psalm 139.

³⁷ Kongregacija za nauk vjere, *Donum vitae - Dar života. Naputak o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja*, Zagreb, 1997. (= DV), br. 7.

³⁸ Usp. I. Fuček, *Osoba - savjest*, 167.

³⁹ Drugi vatikanski koncil, Deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*, u: *Isti, Dokumenti*, Zagreb, 2002. (= DH), br. 3.

⁴⁰ Ivan Pavao II., *Veritatis splendor - Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, Zagreb, 1998. (= VS), br. 55, 58, 59, 60, 61.

⁴¹ Usp. Drugi vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, u: *Isti, Dokumenti*, Zagreb, 1998. (= GS), br. 16; G. GRISEZ, *Christian moral principles. The way of the Lord Jesus*, I, Illinois, 1983., 73.

⁴² *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994. (= KKC), br. 1788.

Šesta zapovijed („Ne sagriješi bludno!”) odnosi se na stvarni preljub u surogatstvu u nekim slučajevima gdje se zanošenje ostvaruje prirodnim putem, bračnim činom plodnog supružnika iz neplodnog para s drugom ženom koja je spremna začeti, nositi i po porodu predati naručeno dijete. Ne prihvaća korištenje spolnih stanica trećih osoba ili praksu davatelja spolnih stanica zbog izravnog „biološkog preljuba”, odnosno uvođenja stranih gena koji ne spadaju u određeni brak, niti u obiteljske loze i rodove supružnika. U pitanje se dovodi i način dobivanja spolnih stanica tijekom metoda pomognute oplodnje.

Sedma zapovijed („Ne ukradi!”) u humanoј reprodukciji ponajprije se povrjeđuje i/ili krši kad čovjek sebi uzima vlast koja mu nikako ne pripada, niti mu može pripadati. To se primjerice događa tijekom raznih prokreacijskih odabira poput dizajniranja djeteta, gdje stručnjaci biraju boju očiju, tip kose i druge značajke. Događa se gospodarenje vremenom raslojavanjem pojedinačnih ljudskih povijesti tijekom raznovremenog odmrzavanja istovremeno začelih u laboratoriju. Tko uopće može biti gospodar vremena, povijesti i vječnosti? Zamrzavanjem zametaka roditelji se oduzimaju trajno ili privremeno, onoliko godina koliko je potrebno da se te djece netko sjeti i odluči ih upotrijebiti vraćanjem u utrobu žene (embriotransfer)⁴³. Roditelji se oduzimaju, krađu onoliko godina koliko su zametci čekali u ledu i „na ledu” u laboratoriju da netko dopusti, zatraži njihovo „puštanje u promet”. Zbog toga oni manje uživaju ljubav, brigu i dijeljenje stvarnog života sa svojim roditeljima.

S obzirom na to da nitko nije vlasnik sam sebe, ne može slijedom toga prodavati i iznajmljivati vlastite organe, trgovati ljudskom osobom, osobito kad postoji opasnost od razvijanja bolesti ili rizika smrti. Koji dio sebe žena uopće smije prodati tijekom procesa zamjenskoga majčinstva? Tijelo je jedna cjelina i svi su organski sustavi međusobno povezani. U trudnoći se može pojaviti povišeni krvni tlak, dijabetes i druge bolesti. Moguće su anesteziološke i druge posljedice za vrijeme ili poslije operacijskih zahvata (carski rez). Ponekad se naknadno pojavljuju problem vezani uz mišiće dna male zdjelice poput inkontinencije i bježanja mokraće pri naporu, kihanju, hodanju i slično.

Pojava kloniranja, proizvodnje antropoida, ljudi namijenjenih posebnoj vrsti zadataka, pokušaj razvoja čovjeka u čeličnoj materici, instrumentaliziranje žene kao inkubatora ili stroja za rađanje

⁴³ K. F. Greif, J. F. Merz, (ur.), *Current Controversies in the Biological Sciences: case studies of policy challenges from new technologies*, Cambridge, MA, 2007, 88.

tijekom procesa zamjenskog majčinstva utječe na stvaranje sasvim novog mentaliteta u poimanju samoga sebe i ljudskosti.

Osma zapovijed („Ne reci lažna svjedočanstva!“) povrjeđuje se kod raspravljanja o statusu ljudskog zametka, nijekanjem jasnih, očitih, znanstvenih činjenica koje je moguće spoznati pomoću zdravog razuma. Jezični inženjering je osobiti oblik jezične manipulacije, kojim se pokušava prekriti istina o čovjeku uvođenjem blažih ili drugačijih izričaja za status zametka (predembrij, *conceptus*, produkt začeca).

Deveta zapovijed (“Ne poželi tuđeg ženidbenog druga”) protivi se bračnoj nevjeri mentalnoj, duševnoj i tjelesnoj te korištenju svih oblika kontracepcije i pobačajnih sredstava.

Crkva brine o sigurnosti, blagostanju i zdravlju svake⁴⁴ osobe, pa tako i o reproduktivnom zdravlju. Čuva dostojanstvo prenošenja života i dostojanstvo⁴⁵ ljudske osobe općenito. Osuđuje iskorištavanje i zlorabu čovjeka osobito na području humane reprodukcije. Zbog toga su periodično nastajale i tiskane enciklike, poput svjetla u tami, kojima se pokušava ispravno usmjeravati sve djelovanje na području humane reprodukcije (*Humane vitae*, *Donum vitae*, *Evangelium vitae*, *Dignitas personae*). Takve enciklike veliko su uporište prizivu savjesti kojima se pojašnjava jednostavnim načinom istina o ljudskoj reprodukciji.

4. MOGUĆI OBLICI PRIZIVA SAVJESTI U HUMANOJ REPRODUKCIJI

S obzirom na tijek povijesti i posve konkretne situacije u praksi humane reprodukcije, možemo govoriti o različitim oblicima priziva savjesti.

Epohalni ili režimski priziv savjesti zahvaća razdoblje totalitarnog uređenja pojedinih država, gdje uopće ne postoji mogućnost prizivanja na savjest, osobito kada se zahtijeva sudjelovanje i/ili izvođenje namjernih pobačaja. Takav stav imao je za posljedicu da svi oni stručnjaci i znanstvenici koji zbog svijesti kako ljudski

⁴⁴ Ujedinjeni narodi, *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, Rezolucija br. 217/III (10. prosinca 1948.). Dostupno na: http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf. čl.18. (8. 12. 2023.).

⁴⁵ Vijeće Europe, (*Europska*) *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (4. studenoga 1950.). Dostupno na: [http://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](http://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda). čl. 9. (8. 12. 2013.)

život započinje začecem, i nisu mogli pristupiti edukaciji (specijalizaciji) iz ginekologije i porodništva. Također, zbog poštivanja pete Božje zapovijedi (Ne ubij!), ni liječnici vjernici nisu mogli pristupiti ovoj specijalizaciji.

U poslijeratnom razdoblju novije povijesti priziv savjesti stidljivo se budi uz njegovo službeno odobravanje, ali katkada i uz pokušaj osporavanja u praksi (slučaj primalje Jage Stojak koja odbija sudjelovati u izvođenju namjernih pobačaja)⁴⁶. Također, na razini institucije, što je vidljivo na primjeru Klinike za ginekologiju i porodništvo „Sveti Duh“, priziv savjesti može prolaziti različita razdoblja. U ovoj ustanovi priziv savjesti nije postojao dekadama, a zatim se službeno priznaje na razini ustanove od 2015. do 2022. godine⁴⁷, i to zbog kolektivnog priziva savjesti svih specijalista ginekologa. Ponovno ga se ne odobrava jer je odnedavno nova Uprava bolnice u svojim prostorima omogućila resurse i otvorila ambulantu⁴⁸ za izvođenje namjernih pobačaja.

Priziv savjesti ovisi o mnogim elementima i sklopu životnih okolnosti, čak o neočekivanim događanjima. Jedno je akademska etika (predavanja, simpoziji, kongresi), „etika iz fotelje“, gdje postoji dragocjeno vrijeme za edukaciju i raspravu. Drugo je etika hitne prakse (operacijske dvorane, iznenadna događanja, iznenadni zahvati), „etika skalpela“, gdje su situacije iznenadne i ne mogu se predvidjeti. Primjer je intraoperacijsko uklanjanje maternice (*hysterectomy abdominalis*) tijekom hitnog carskog reza kod mlade prvotke s atonijom maternice, koja je upravo rodila jedno i jedino svoje dijete. Stoga se može razmatrati posebna vrsta priziva savjesti u praksi, „situacijski priziv savjesti“, priziv savjesti *in situ*, tijekom nekog medicinskog zahvata uz naglo nastali, neočekivani zdravstveni problem u humanoj reprodukciji. Kod navedenog primjera radilo se o uklanjanju maternice za vrijeme carskog reza zbog pojave masivnog krvarenja (*atonia uteri*). Zbog neučinkovitosti ostalih sredstava za zaustavljanje takvog krvarenja (primijenjeni lijekovi, masaža maternice, poseban *B-Lynch* šav na maternicu) pristupilo se uklanjanju maternice (*hysterectomy abdominalis*). Radilo se o prvotki, sa 24 godine, u općoj anesteziji, s potpisanim obavije-

⁴⁶ Usp. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/kninska-primalja-jaga-stojak-vraca-se-na-posao-20130815> (15. 8. 2013.).

⁴⁷ Usp. <https://www.monitor.hr/bolnica-sv-duh-i-dalje-ne-radi-pobacaje/> (23. 2. 2015.).

⁴⁸ Usp. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/na-svetom-duhu-su-napokon-dostupni-pobacaji/2408795.aspx> (3. 11. 2022.).

snim pristankom na zahvate općeg tipa koji uključuju i carski rez⁴⁹. S obzirom na to da roditeljica nije bila pitana o mogućem uklanjanju maternice zbog atonije, jer se takva situacija rijetko događa i uobičajeno se ne postavlja takvo konkretno pitanje, postojala je mogućnost neslaganja roditeljice. Međutim, ova situacija je bila iznenadna, neočekivana, hitna i, unatoč mogućem posljedičnom protivljenju pacijentice, djelovalo se po prizivu savjesti. Sada, u obrnutom smjeru, ne odbija se nešto činiti, nego odbija se NE učiniti određeni zahvat o kojem ovisi život pacijenta/pacijentice. Postupak je izveden bez obzira na to što konkretno i poimence baš za taj zahvat nije prethodno bila potpisana specifična, nego općenita suglasnost punoljetne pacijentice. Sretna okolnost je što se u neposrednoj blizini nalazio suprug kojega se obavijestilo o razložnosti i nužnosti čina uklanjanja maternice, na koji je pristao.

Zanimljiv je „selektivni priziv savjesti”, gdje osoba po prizivu savjesti odbija činiti moralno neprihvatljiv čin poput namjernoga pobačaja, međutim, nema potrebu za prizivom savjesti kod propisivanja, izvođenja i upotrebe drugih moralno neprihvatljivih sredstava u humanoj reprodukciji (spiralna, umjetna oplodnja, kontracepcija, pilula „dan poslije”...).

Priziv savjesti vezan uz „prikladne” liječnike za napredovanje⁵⁰ (natječaj za specijalizaciju) ili traženje radnog mjesta (zaposlenja). Kandidat obično pristupa razgovoru (intervju), gdje se vrednuje njegova ukupna prikladnost za specijalizaciju iz ginekologije i porodništva ili za rad na odjelu. Obično mu se postavljaju i pitanja vezana uz izvršavanje namjernih pobačaja. O odgovoru kandidata (liječnika/liječnice) uvelike ovisi i ishod dobivanja specijalizacije ili primanja liječnika/liječnice na radno mjesto ginekologa.

U etičkim povjerenstvima bolnice često ne donose odluke najkvalificiraniji, nego „najpodobniji” njihovi članovi. Kvalificirane bioetičare, s „neprikladnim” bioetičkim stavom poštivanja ljudskog života od začeca, apriorno se isključuje iz takvih povjerenstava. Unaprijed se zna da njihov glas neće biti usklađen s ostatkom etičkog povjerenstva bolnice. Primjerice, ako se zahtijeva prekid trud-

⁴⁹ Usp. Mirjana Radan, *Priziv savjesti u medicini*, u: Zbornik radova prigodom 75. rođendana msgr. prof. dr. sc. Valentina Pozaića, umirovljenog pomoćnog biskupa Zagrebačke nadbiskupije, *Život biraj, Elige vitam*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2020., 180-182.

⁵⁰ Usp. Cruess, R. L., Cruess, S. R., Boudreau, J. D., Snell, L., Steinert, Y., A schematic representation of the professional identity formation and socialization of medical students and residents: A guide for medical educators, *Academic Medicine*, 2015, 90(6), 718-725.

noće kod Downovog sindroma, otežano je donošenje jednoglasnih odluka o prekidu djetetova života. Osobito je sporno pitanje kvalifikacije ljudske osobe s obzirom na prekid intrauterinog života ljudskog bića, je li u pitanju pobačaj iz medicinske indikacije ili intrauterina eutanazija djeteta.⁵¹

Nekad bi se umiranje ploda do 28 tjedana trudnoće kvalificiralo kao spontani pobačaj, a danas se u bolničke protokole i matice rođenih upisuju djeca rođena iznad 22 tjedna. Pomicanje granice i promjena evidencije pobačenih plodova, odnosno prijevremeno rođene djece nije nastalo zbog toga što su djeca danas bitno drugačija u odnosu na djecu rođenu prije 20-ak godina. Događa se zbog toga što su sada perinatalni centri tehnički opremljeniji, poboljšane su mogućnosti liječenja i skrbi o prijevremeno rođenima, a samim tim i preživljavanje što zdravije djece.

Fetocid otvara put za eutanaziju pitanjem: Zašto ne bismo ubili bilo kojeg bolesnog čovjeka u svakoj njegovoj dobi: u majci, u jaslama, vrtiću, školi, gimnaziji, fakultetu, u duševnoj bolnici, u stvaralačkoj radnoj dobi, umirovljenika i na odjelima intenzivne skrbi u bolnicama diljem svijeta? Hoćemo li se i mi koji o tomu razmatramo, slušamo, raspravljamo, čitamo, odlučujemo ikada razboljeti? Ili: Jesmo li već bolesni?

Zdravstveni djelatnici, osobito liječnici moraju imati mogućnost odbijanja⁵² izvršavanja određenih čina ako su u suprotnosti s njihovom savješću, odnosno s njihovim uvjerenjem, i kada se očekuje šteta za pacijenta zbog prihvaćanja takvih čina.

5. MOGUĆI RAZLOZI ODBIJANJA PRIZIVA SAVJESTI

Razlozi za neupotrebu⁵³ priziva savjesti su: jednostavno nezainteresiranost, nebriga za život i zdravlje ljudi, neznanje, ljudski obzir, pritisak, ucjena, strah (Kako se uopće prizvati na savjest?: Bit ću iznimka na radnom mjestu ili u svom timu ako to učinim.; Bit ću iznimka u gradu, u cijeloj državi.). Obuhvaćaju strah od ljud-

⁵¹ Usp. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/slucaj-mirele-cavajde-razotkrio-zasto-je-u-hrvatskoj-tako-tesko-pobaciti/2362560.aspx> (8. 5. 2022.).

⁵² Usp. White, D. B., Brody, B., Would accommodating some conscientious objections by physicians promote quality in medical care?, *Journal of the American Medical Association*, 17 (2011.), 305, 1804-1805.

⁵³ Usp. Schuklenk, U., Smalling, R., Why medical professionals have no moral claim to conscientious objection accommodation in liberal democracies, *Journal of Medical Ethics*, 43 (2017.) 4, 234-240.

skog obzira, stigmatiziranja, izrugivanja, čuđenja, „pribijanja na stup srama“, društvene i kolektivne izoliranosti. Osobito može biti teška ucjena egzistencijom (prijetnja radnim mjestom, osporavanjem promaknuća).

Mimoilaženjem priziva savjesti propušta se *kairos*, povoljan, milosni trenutak što se odnosi na one koji spoznaše težinu čina pa se oglušiše i nastaviše po starom. U pitanju može biti potreba za napredovanjem u struci. Primjerice: Kako bi liječnik trebao odgovoriti na pitanje o sudjelovanju u namjernim pobačajima tijekom obaveznog intervjua pri natjecanju za specijalizaciju iz ginekologije i opstetricije? Također, kada je u pitanju život i zdravlje ljudi, osobito najmanjih i najnemoćnijih, moguća je i događa se promjena razine stanja svijesti, mišljenja, razmišljanja, buđenje savjesti, zauzimanje novih stavova o životu i zdravlju tijekom specijalističke edukacije, a sve zbog novih spoznaja i širenja vidika. Mogu se događati prigovori⁵⁴ poslodavca s obzirom na to da je zaposlenik pod jednim uvjetima potpisao ugovor i započeo specijalizaciju, a kod povratka na radno mjesto priziva se na savjest i odbija sudjelovati u određenim činima u humanoj reprodukciji. Može se postaviti i pitanje odštetnog zahtjeva u odnosu na cijenu koštanja edukacije jednog liječnika specijaliste iz ginekologije i porodništva, odnosno odštetni zahtjev za troškove specijalizacije.

Osobito su nepravedna i diskriminacijska pitanja poput: Zašto liječnici koji primjerice ne žele sudjelovati u izvođenju namjernih pobačaja uopće izabiru takvu struku za svoju specijalizaciju? Odgovor je jasan: S obzirom na to da se radi o iznimno zahtjevnoj i plemenitoj struci, zašto se njome ne bi smjeli baviti ljudi iskrena i dobra srca, stručnjaci i znanstvenici koji žele sprječavati bolest, štititi i unaprjeđivati zdravlje te poštivati ljudski život od njegovog začeća do naravne mu smrti?

Poteškoće o kojima se uobičajeno ne raspravlja obuhvaćaju i korištenje istih instrumenata u dvije različite, često moralno suprotne svrhe. Primjerice, kireta se upotrebljava za sprječavanje daljnjeg krvarenja, za sprječavanje nastajanja upala u unutaršnjim spolnim organima žene i tumora povezanih s ostatnim, rezidualnim tkivom nakon spontanih pobačaja. Ista ta kireta se u drugim okolnostima koristi u istim prostorima zdravstvene ustanove za dokidanje intrauterinog života izvođenjem namjernih pobačaja. Ponovno, u pitanju je svijest, odnosno jačina svijesti o postojanju čovjeka, te savjest,

⁵⁴ Usp. Sulmasy, D. P., Conscience, tolerance, and pluralism in health care, *Theoretical Medicine and Bioethics*, 2019, 40, 507-521, <https://doi.org/10.1007/s11017-019-09509-5>.

koja opominje da se ljudski život nasilno i namjerno ne smije prekinuti, bez obzira na sve vrste pokušaja opravdanja ovog nemoralnog čina u društvu.

Premda u moralu nije važan predmet, nego nakana s kojom se upotrebljava, mučno bi bilo kruh rezati nožem kojim je prethodno netko ubijen. Nužno je razmatrati o mentalnoj stabilnosti liječnika i sestara u zdravstvenim ustanovama, s obzirom na instrumente koje koriste u svrhu liječenja u ginekologiji (neredovita, obilna krvarenja, propale trudnoće, vađenja stranog tijela kao što je spirala...). Bez obzira na različitost stupnja dosegnute spoznaje i suprotan pristup osnovnim vrijednostima kao što je početak, trajanje i očuvanje ljudskog života, važna je trajna edukacija, strpljivost i dobrohotnost u komunikaciji te kultura dijaloga neistomišljenika.

Posebno je važno naglasiti priziv savjesti danas kao reakciju na kontraceptivni mentalitet prihvaćen u društvu. To se ponajprije događa jer se najkvalitetnije godine u humanoj reprodukciji troše na dugo školovanje i karijeru, što uzrokuje povećanje neplodnosti⁵⁵ i ozbiljan pad broja stanovnika. Zanimljiv je podatak kako je najveća plodnost žene zastupljena između 22. i 27. godine života. Sljedeće tri godine opada za 10% po godini, pa je s 30 godina neplodnost za 30 % manja od svoje pune plodnosti te i dalje rapidno opada.⁵⁶ U vremenu ozbiljne depopulacije stanovništva zdravstveni djelatnici, osobito liječnici koji se bave reproduktivnim zdravljem, trebaju pozitivno i ozbiljno pronatalitetno razmišljati. S obzirom na tamnu demografsku sliku Hrvatske (a i drugih zemalja), jasno je se, da ako se takav reproduktivni trend nastavi, utire siguran put za lagano izumiranje i u konačnici za nepostojanje jedne relativno mlade države i drugih država s tim problemom.

Priziv savjesti na edukaciju i komunikaciju u humanoj reprodukciji podupire ispravan i cjelovit spolni odgoj koji se činjenično odupire kontraceptivnom mentalitetu i odstupanju od zdrave i naravne pravovremene reprodukcije. Važno je izbjegavati pitanja u ginekološkim ordinacijama koja nadilaze ovlasti ordinariusa: (Gospođo, želite li zadržati trudnoću?; Ovo vam je već treće dijete?). Radije čestitati majci i obitelji na novom životu, baš kao što u našim rađaonicama čestitamo roditeljima na tek rođenom djetetu.

⁵⁵ Usp. Velimir Šimunić, Neplodnost žena, u: Veimir Šimunić, *et al.*, *Reprodukcijaska endokrinologija i neplodnost, Medicinski pomognuta oplodnja, IVF*, Zagreb, 2012, 145.

⁵⁶ Usp. *Isto*, 141.

Hipokratova prisega liječnike još uvijek obvezuje liječiti, a ne ubijati čovjeka, i to od njegova začeca do naravne mu smrti. Postoje mnoge dvojbene situacije u humanoj reprodukciji poput čina s dvostrukim učinkom. Zakonodavci, liječnici i roditelji uvijek trebaju imati dobru nakanu: htjeti štiti i spašavati život i zdravlje svih pacijenata: oca, majke i djeteta.

ZAKLJUČAK

Priziv savjesti u humanoj reprodukciji u odnos dovodi autonomija pojedinca s obzirom na jedini orijentir, smjerokaz i najdublji glas koji progovara u dubinama njegova bića, glas savjesti, te moguće neodgovarajuće zahtjeve okoline, koji mu narušavaju moralnu ravnotežu. Priziv savjesti nije proizvoljni čin, („Tako se meni sviđelo, pa ja tako postupam.“; „Tako se nama sviđelo, pa mi tako postupamo.“). Nije lakši, nego teži put. Usmjerava ljude da se klonu stranputica i moralnih provalija, te da trajno hodaju sigurnim dijelom puta. Zahtijeva istinit i jasan stav o svim postupcima u humanoj reprodukciji, poštivanje drugih, edukaciju nepoučenih, zaštitu ugroženih i nemoćnih među nama (pobačaj, eutanazija). Predstavlja nužnu, privremenu instituciju koja će se ukinuti kada pravo i pravda zaštite ljudski život od začeca do naravne mu smrti. Priziv savjesti je u humanoj reprodukciji nepotkupljiv, nezamjenjiv, nezatomljiv glas, jači od nas. Oslanja se na sve čovjekovo cjelovito tjelesno, duševno i duhovno utemeljenje. S obzirom na povezanost transcendentnog i zemaljskog, na cjelovitost tijela, duše i duha, te na interdisciplinarnu suradnju stručnjaka i znanstvenika, naglasak se stavlja na kristaliziranje, ispravno i pravovremeno korištenje priziva savjesti na raznim područjima humane reprodukcije. Za sve njezine odluke i postupke vrijedi imperativ: „Život, dakle, biraj!“, ili, sukladno razmatranoj temi, prošireni imperativ bi glasio: „Prizivom savjesti život, dakle, biraj!“ Zdrav razum uz pomoć znanosti i struke spoznaje kako ljudski život započinje začecem. Ta činjenica neosporiv je temelj priziva savjesti u mnogim bioetičkim pitanjima reproduktivne medicine. Poštenje i istinoljubivost navedeno priznaju, a pravednost i dobra volja čine da ono što je u humanoj reprodukciji posve spoznatljivo u praksi postane obvezujuće i društveno prihvatljivo. S obzirom na sve navedeno, a zbog sve većeg razvoja tehnike, mogućnosti uvida u ljudsko tijelo i cjeloviti ljudski status, očekivana pitanja budućih generacija mogla bi glasiti: Kako su mogli šutjeti, kako su mogli štetiti čovjeku, osporavati mu postojanje, zdravlje i život?, kada su cijelo vrijeme jasno znali da je čovjek čovjek od samoga začeca?

APPEAL TO CONSCIENCE IN HUMAN REPRODUCTION

Summary

Human reproduction covers a wide area of sexuality and life, which refers to the individual, marriage, family, and the narrower and wider community in which a person lives. Appeal to conscience means refusing the prescription and application of an inappropriate morally questionable means for a corresponding reproductive situation. It is the rejection of harmful action due to a deep personal conviction at the level of conscience that a certain procedure, if it were to be applied in the given circumstances, would damage, disable and destroy the reproductive life, health and dignity of people. This paper examines its scope of application with a natural and super natural foundation. The basis of the appeal to conscience in human reproduction is scientific and professional facts from which it is clearly intelligible that human life begins with conception. Various forms of appeal to conscience and possible reasons for its non-use are presented.

Key words: appeal to conscience, human reproduction, embryo, intentional abortion, artificial insemination